

Đuro i Tomo Takač iz Rasinje i revolucionarni radnički pokret

1.

O braći Takač iz Rasinje do sada je pisano vrlo malo, i svakako posve nedovoljno s obzirom na njihov doprinos revolucionarnom randičkom i komunističkom pokretu. O Đuri Takaču Vlado Mađarić piše slijedeće:¹ »Otišavši još u mladim danima u Ameriku, bio je, zbog svojih političkih uvjerenja i aktivnosti, odande protjeran već 1920. godine. Zaposlio se zatim u Zagrebu i tu još iste godine postaje član Partije. U partijskoj knjižici ima upisan staž u neprekidnom trajanju od lipnja 1920. godine pa do smrti. (...) Kao partijski vrlo angažiran i istaknuti komunist i iz Zagreba je protjeran – u Rasinju, kao svoje rodno mjesto, 1927. godine. Ovdje je pod stalnom prismotrom i živi s porodicom dosta teško, dok nije stekao koncesiju za istraživanje i kopanje ugljena nedaleko od Rasinje. Takač se i politički brzo snašao. Spretno i dosta živo on komunicira s ljudima, povezuje se s naprednim pojedincima i vrši na njih odgovarajući utjecaj. U ludbrešku partijsku organizaciju do rata nije bio uključen. Da li je on možda od strane nekih viših partijskih foruma imao i stanovita specijalna zaduženja pa je zbog toga morao ostati izvan lokalne partijske organizacije, to mi tada nismo znali. Međutim, od kad je ta organizacija formirana, Takač je imao i održavao stalne veze s njom. Primaio je ilegalnu štampu i letke, dijelio to drugim pouzdanim ljudima, i bio je uvijek spreman da primi sve zadatke koje mu je Partija povjeravala. Naročito treba naglasiti njegovo redovno i relativno visoko novčano davanje za »Crvenu pomoć« i Partiju.« Metalac Branko Resimić, koji je objavio za svog života niz publicističkih članaka također je pisao o Đuri Takaču, te su u njegovoj ostavštini sačuvane bilješke razgovora s Takačem i posmrtni list.² Ovdje nalazimo bilješke i o mlađem bratu Tomi, koji je bio također istaknuta ličnost u revolucionarnom omladinskom pokretu, i koji je tragično stradao u Staljinovim čistkama. Njihovo porijeklo iz Rasinje, povremeno spominjanje imena Đure i Tome Takača u sjećanjima revolucionara, a i arhivska dokumentacija, ponukali su me da napišem ovaj prilog, koji je samo poticaj za dalja istraživanja o njihovoj revolucionarnoj aktivnosti, kako bi u sklopu povijesti radničkog pokreta mogli zauzeti ono mjesto koje im pripada.

2.

Đuro Takač. Đuro je rođen u Rasinji 19. travnja 1891. kao četvrto dijete Stjepana i Franciske Takač. Budući da se uskoro rodilo još dvoje djece, roditelji su dohodak s dva jutra zemlje morali uvećati nadničarenjem kod bogatijih seljaka i na zemlji vlastelinstva Inkey koje je tada obuhvatalo oko 4.500 katastarskih jutara. Ni

Đuro Takač nije bio dugo pošteđen rada za drugoga. Završava svega tri razreda osnovne škole, a nakon toga čuva do dvanaeste godine stoku u selu, kada odlazi na izučavanje mlinarskog zanata u Ačevom mlinu u Svibovcu kod Varaždinskih Toplica.³ Za vrijeme odsluženja vojnog roka u zagrebačkoj Rudolfovoj kasarni od 1910. do 1913. godine upoznaje se s nekim članovima Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, vrlo aktivne u tom vremenu na zagrebačkom prostoru. Zbog protivljenja izvršavanja nekih naredbi vojnih vlasti Đuro Takač je bio već tada zatvaran, te se izgrađuje u pacifistu, koji osjeća da su Balkanski ratovi samo neke vrste uvoda u najveći dotadanji svjetski sukob. Donosi odluku da napusti nemirni Balkan, te se bez ikakvih dokumenata ukrca na vlak i uz pomoć jednog željezničara prebacuje ilegalno do Švicarske. Ovdje radi neko vrijeme dok nije zaradio novac kojim je kupio brodsku kartu do Sjedinjenih Američkih Država. U nizozemskoj luci Amsterdam ukrcao se na parobrod »Volutno« s nadom da će bez smetnji stići do tada najbogatije zemlje svijeta o kojoj se pričalo da pruža svima jednaku šansu. Međutim, sedmi dan putovanja brod se zapalio, te je u toj katastrofi poginulo 137 ljudi.⁴ Takač se uspio spasiti, te je vraćen u Evropu, da bi se poslije nekoliko dana ukrcao na jedan drugi brod kojim je doplovio do luke Halifax u Novoj Škotskoj, preko koje su se švercali ljudi bez ispravnih dokumenata u SAD. Prvi posao Takač nalazi u gradiću Lorain kraj Clevelanda u državi Ohio, i to u tvornici čelika, a onda radi i razne druge poslove. Iako malen, Lorain je bio jako industrijsko središte s velikim brojem radnika, koji su zbog nepismenosti i sindikalne neorganiziranosti bili izloženi velikoj kapitalističkoj eksploataciji. Među ovim radnicima Takač susreće veliki broj Slavena. Vidjevši da se uglavnom čitaju katolički listovi i građanska štampa Đuro Takač se povezuje sa Socijalističko-demokratskom strankom Amerike, koju je tada vodio Eugen Debs, te s nekoliko drugova osniva 25. svibnja 1915. u Lorainu prvu podružnicu te stranke, koja je počela zastupati interese radnika. Naglo se povećava broj pretplatnika na socijalističku štampu, a smanjuje broj pretplatnika na druge listove koji su pisali s građanskih pozicija o prvom svjetskom ratu i zanemarivali klasnu borbu.

Početak 1917. bilo je već jasno, da će i Sjedinjene Američke države stupiti u rat, te je započela žestoka kampanja nekih stranaka protiv miješanja Amerike u rat u Evropi. Socijaldemokratske stranke zaraćenih država podržale su svoje nacionalne partije i svoju buržoaziju izglasavanjem ratnih budžeta, ali su se u krilu tih

partija počele izdvajati revolucionarne manjine, koje su stale na čelo antiratnog pokreta. Nakon što su SAD ušle u rat 6. travnja 1917. objavljen je po čitavoj Americi proglas kojim se pozivaju svi muškarci od 21. do 31. godine – bez obzira na vjeru i narodnost – da se do 5. lipnja registriiraju kao vojni obveznici i dobrovoljci. Kazna za neprijavlivanje bila je zatvor od godine dana. Antiratno raspoloženje Takač je počeo dijeliti letke protiv prijavljivanja, te se stavio na čelo ovog pokreta u Lorainu, ukazujući na besmislenost imperijalističkih sukoba i na potrebu uključivanja radnika u antiratne demonstracije. Zatvoren, Takač izjavljuje da se neće registrirati, jer da nije američki državljanin, te da je i iz Austro-Ugarske monarhije emigrirao, jer nije htio sudjelovati u bratoubilačkom ratu, tj. u borbi Hrvata, Srba i Slovenaca iz Austro-Ugarske protiv Srba iz kraljevine Srbije. Usprkos ove izjave, policija – koja još nije imala upute kako da postupi u ovakvim slučajevima – pustila je Takača iz zatvora, a on je odmah napustio Lorain i uspio izbjeći novo hapšenje sve do 1918. godine.⁵ Na početku 1918. Senat Sjedinjenih američkih država donosi odluku da podanici država s kojima su SAD u ratu nisu poželjni u američkoj vojsci. Kad je pročitao ovu odluku Takač je mislio da je time riješeno i njegovo pitanje, te se vraća u Lorain, i tu na blagajni poduzuća traži svoju zaostalu zaradu. Uprava poduzeća odmah je javila policiji da se Takač vratio, te je uhićen i u lancima sproveden u Okružni sud u Elemingsburgu. Doveden pred istog istražnog referenta iz čijeg je ureda uspio pobjeći 1917. Takača je i ovaj puta poslužila sreća. Pukim slučajem uspio se umiješati u grupu od nekoliko ljudi, koji su pitanjima zapokupili referenta, te s njima neopaženo izlazi iz sobe.

Đuro ostaje na slobodi sve do proslave stogodišnjice rođenja Karla Marksa. Tada je uhapšen na predavanju koje je organizirala Socijal-demokratska stranka SAD, te je po osudi Okružnog suda države Ohio odsjedio preko dvije godine u raznim američkim zatvorima, sudjelovao u ožujku 1920. u velikom štrajku u zatvoru u New Yorku, a dulje vrijeme bio je i u logoru za internirane u Fort Ogelthorpe u Georgiji. Međutim, drugovi nisu zaboravili Takača. Kada je 1919. formirana Komunistička partija Amerike, Đuro Takač je postao jedan od njenih prvih članova, a o tome upisu obavijestilo je Takača tajništvo Partije iz Chicaga.

U svibnju 1920. Takač je s još sedamdesetoricom Jugoslavena deportiran kao anarhista u novostvorenu Državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Budući da je bio bez dokumenata, pasoš nove države potpisao mu je poznati elektrotehnički znanstvenik jugoslavenskog porijekla Mihajlo Pupin, koji je tada vršio funkciju generalnog konzula nove države u SAD. (slika 1).⁶ Iskrčavanje deportiranih izvršeno je u Dubrovniku, a Đuro Takač je u pratnji stražara otpraćen u roditeljsku kuću u Rasinju, i tu stavljen pod strogu redarstvenu kontrolu, posve izjednačen s povratnicima iz Oktobarske revolucije na koje je policija također budno pazila.⁷

Unatoč ove kontrole Đuro Takač uspijeva da uspostavi vezu s tadanjim rukovodiocima Komunističke partije Jugoslavije u Zagrebu: Simom Miljušem, Đurom Cvijićem, Franjom Riznerom, Petrom Švigirom, a kasnije i s Milanom Milanovićem. Uključio se u predizbornu borbu za Konstituantu (Ustavotvornu skupštinu), te je organizirao u Rasinju dvije skupštine na kojima su držali govore komunisti iz Zagreba. Tokom te akcije Takač se ponovno posve srodio s narodom podravskeg kraja, ali je nedorečenost komunističkog programa prema seljačkom pitanju, a i jako djelovanje drugih stranaka – osobi-

to Radićevaca i Pribičevićevaca – našlo odraza na izbornim rezultatima, te su komunisti dobili samo nekoliko glasova u ovom kraju. Kompromitiran kod policije kao komunist Đuro dolazi u Zagreb prije proglašenja Obznane, te se zapošljava na ciglani Maleca i kasnije kod barunice Vere Nikolić na Prekrižju, te tu radi do 1924. godine. Partijski je vezan u čeliji u kojoj su djelovali Antun Mavrak, Andrija Zaja, Veljko Drakulić, Andrija Car, Ilija Šumanovac i Stanko Dragič. Bio je dulje vrijeme i član Mjesnog komiteta KPJ zagreb, te je bio zadužen za »Crvenu pomoć« i za rad SKOJ-a. U Zagreb je u među-vremenu došao i Đurin brat Tomo, te se i ovaj odmah uključuje u zadatke na kojima je radio Đuro. Đuro radi i u Nezavisnoj radničkoj partiji Jugoslavije – kao političkoj stranci radnog naroda, koja je proširila parolu jedinstvenog fronta i na siromašno seljaštvo – i koja je zbog zabrane djelovanja komunističkih imala nadomjestiti rad ove zabranjene partije u masama.⁸ Revnosni partijski rad dovodi do Đurinog višekratnog hapšenja, pa i do otpuštanja s posla, nakon što je proveo u zatvoru od 24. do 29. svibnja 1924. i ponovno od 15. srpnja do 1. kolovoza 1924. kada je osuđen na deset dana zatvora. Uhapšen je i 18. ožujka 1925. na dan Međunarodne crvene pomoći i osuđen na 14 dana zatvora. Policija je pronašla u njegovom stanu pisuću mašinu, i nakon što je objavljena u **Novostima** bilješka da je kod Đure Takača na Jelenovcu broj 20 (sada Prva Korisnikova broj 1) otkrivena komunistička štamparija Takač je 12. kolovoza 1925. od Okružnog suda osuđen na mjesec dana teške tamnice.⁹ Đuro Takač je učestvovao i na skupštini pet tisuća zagrebačkih radnika koji su se Prvog maja 1924. okupili u kinu Balkan i prostoru pred kinom, a na radničkoj zabavi istog dana na Okrugljaku sakupljao je pomoć za žrtve reakcije. Vjerujemo, da se uključio i u organiziranje radničkih demonstracija zbog krvoprolića u Trbovlju, jer su mu problemi rudara od djetinjstva bili poznati i bliski, budući da je mnogo siromašnih rasijskih seljaka radilo u rudniku Crnkovića koji je otvoren u zadnjoj četvrti devetnaestog stoljeća, a vjerojatno se kod tog organiziranja služio iskustvima stečenim u Americi.

Vrlo velika aktivnost Đure Takača u revolucionarnom radničkom pokretu ponukala je i centralne državne vlasti da upozore kotarskog načelnika u Ludbregu 1925. da obrati veću pažnju na kretanje Đure, a ne samo da u izvještajima iskazuju »da je u Zagrebu«.¹⁰ Naime, u Zagrebu se u tom vremenu Takač osjećao kao riba u vodi, jer je uslijed pojačane industrijalizacije Zagreba došlo i do brojčanog jačanja njegove radničke klase. Međunarodne akcije proleTERSKE solidarnosti i akcije za pomoć žrtvama bijelog terora dali su možda više nego ikada ranije naprednom radničkom pokretu Zagreba toga vremena međunarodno obilježje. Organizirao se protest zbog jačanja fašizma u Italiji, vodila se akcija za spasavanje radničkih vođa Sacca i Vanzettija u SAD-u koji su bili osuđeni na smrt, i isto takva akcija za 27 kineskih radnika, koje su engleske vlasti osudile na smrt predavši ih Mukdenovim pristašama. Prema sjećanjima Zlate Müller Đuro Takač se zajedno s istaknutom revolucionarom Ankom Butorac i drugima zauzimao za pomaganje komunistu u sremsko-mitrovačkoj kaznionici, koji su u proljeće 1927. započeli štrajk glada, tražeći da dobiju posebnu sobu za političke zatvorenike, gdje bi mogli slobodno čitati dozvoljenu štampu i knjige.¹¹ Takač je ova aktivnost uspijevala i zbog toga što je radio kao trgovački putnik kod Boseka iz Vlaške 53 i kasnije kod »Recorda«, pa policija nije mogla stalno pratiti njegov rad i kretanja po Zagrebu i okolici.

**CONSULAT GENERAL DU ROYAUME DES SERBES,
CROATES ET SLOVÈNE**
443 WEST 2ND STREET
NEW YORK CITY

**AU NOM
DE SA MAJESTE
PIERRE I**

Par la Grâce de Dieu et par la volonté du peuple

ROI DES SERBES, CROATES ET SLOVÈNES

Le présent passeport est délivré à :

Nom <i>George Takač</i>	Cheveux <i>châtains</i>
Profession <i>Cultivateur</i>	Yeux <i>bruns</i>
Originaire de <i>Rasine</i>	Bouche <i>rig</i>
Arrondissement <i>Karađin</i>	Nez <i>rig</i>
Département <i>Croatia</i>	Moustaches <i>châtains</i>
Age <i>29</i>	Barbe <i>rase</i>
Taille <i>moyenne</i>	Signes particuliers <i>aucuns</i>
Visage <i>oval</i>	

Signature _____

DEPORTED
from USA
8 June
Brlečić
March

Délivré par le Consulat Général du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes
New York, N. Y.
APR 20 1920

Etats Unis d'Amerique, le
TAXE FECS. 3.50 *70%*
PERCUE-REGISTREE SOUS NO.
6147/20

POUR SIX MOIS
Le Consul Général.
M. J. Pupina

Pasoš Đure Takača s potpisom Mihajla Pupina iz 1920.

Za vrijeme svog boravka u Zagrebu Takač je gotovo čitavo vrijeme stanovao u kući ženine tetke na Jelenovcu broj 20. Ovaj dio grada smatrao se »elitnim« i izletničkim, neproleterskim, te i policija nije često kontrolirala ovo područje. To je dalo Takaču ideju da se sjeverna područja grada mogu iskoristiti za partijske sastanke, pa je ovaj prijedlog sugerirao vodstvu zagrebačke partijske organizacije. »Krčma k zelenoj šumi« Đure Šepata na Pantovčaku 104 (danas 178 a) postaje već početkom 1927. stalno sastajalište komunista, te je tu bio smješten i instruktor Kominterne Stanislav, koji je došao na Sedmu zagrebačku partijsku konferenciju, koja se održala u gostionici »Kod dobre mamicе« na Tuškancu 55. U Šepatovoj gostionici održana je Osmo zagrebačka partijska konferencija, te je ta zgrada danas Muzej. Na Sedmoj konferenciji mjesnog partijskog komiteta odlučeno je da se povede akcija za spasavanje »Hajdučice Stojе« iz zatvora na Savskoj cesti. Naime, Crnogorka Stoja Marković bila je 1926. zbog komunizma osuđena od Suda za zaštitu države na 20 godina robije, te je kaznu izdržavala u zagrebačkoj ženskoj kaznionici. Đuro Takač je mnogo pomogao oko organiziranja njenog bijega.¹²

Đuro Takač je dobro poznao i Josipa Broza. Kada je Broz krajem ožujka 1927. došao u Zagreb i bio izabran za sekretara Saveza radnika metalne industrije i obrta, tražio je namješteni stan za smještaj svoje obitelji, Takačeva supruga Marija razgovarala je sa svojom tetom, te je Brozu iznajmljena soba na Jelenovcu broj 20. U tom stanu Tito boravi sve do srpnja 1927. kada ga Takač seli konjskom zapregom na Trešnjevku, jer je kućevlasnik odbio da dalje drži neprijavljenog stanara. Takač je s Brozom održavao stalne veze sve do kraja svog života. Neposredno nakon oslobođenja zemlje kada je Tito došao 19. svibnja 1945. u Varaždin, i tu održao prvi govor u oslobođenoj Hrvatskoj, Takač je posjetio Tita u Komandi mjesta i zadržao se s njime u jednosatnom srčanom razgovoru.¹³

Zbog svog djelovanja Takač sve više svraća na sebe pažnju policije. Njegovo angažiranje u predizbornoj borbi za oblasne, gradske a i skupštinske izbore 1927. godine, a za listu Radničko-seljačkog saveza, pod kojom listom su nastupali komunisti, sve je više ometano. On predsjedava predizbornom sastanku ovog saveza za gradske izbore u zagrebačkoj gostionici Mandalici 31. srpnja 1927. S ove liste su Ivan Krndelj, Ivan Gržetić, Đuro Cvijić, Ivan Tomanić, Kamilo Horvatin, Gabrijel Kranjec i Stepan Smode dobili 2456 glasova i tako postali druga grupacija u gradskom zastupstvu, ali je ministar unutrašnjih poslova radi komunizma poništio mandate Cvijića, Horvatina i Kranjca, pa je tako ova grupa znatno oslabljena. U izborni program ove liste stavljena je borba protiv vojne diktature i rata, protiv prijevremene likvidacije agrarne reforme a za podjelu sve veleposjedičke zemlje seljacima bez odštete, traženje zaštite i osiguranja poljoprivrednih radnika, dakle sadržaj neobično bliz Takaču, odnosno svim siromašnim seljacima i radnicima Jugoslavije. Po partijskom zadatku Takač se kandidirao na listi Republikanskog saveza radnika i seljaka za Zagrebačku oblast i prijavio vlastima ovu listu u Varaždinskoj oblasti. No policija ga zatvara, te ga i pored štrajka glađu ne pušta na slobodu za sve vrijeme trajanja izbora, već ga izgoni iz Zagreba na dvije godine u Rasinju. Poslije nekoliko nedjelja Takač se ponovno vratio u Zagreb, i tu je radio ilegalno do ožujka 1928. kada ga je policija ponovno zatvorila i internirala u Rasinju na neodređeno vrijeme.¹⁴

Povratkom u Rasinju nastupili su teški dani za Takača. Radi kao trgovački putnik za osiguravajuće društvo »Feniks«, ali njegovo kretanje i ponašanje stalno prate policijski organi. Do šestosiječanjske diktature 1929. općinska i žandarmerijska patrola dolazi mu gotovo svaki dan u kuću, a nakon toga morao se sam svaki dan prijavljivati u općini i u žandarmeriji, pri čemu su u njegovom stanu često vršene iznenadne premetačine u potrazi za komunističkim propagandnim materijalom. Za svaku pojavu ilegalnih letaka na ludbreškom području odmah se optuživao »Take«, pa je više puta i zatvaran i često provociran od policije. Neposredno poslije atentata na kralja Aleksandra žandarmerija je upala kod Takača te mu uzela radio aparat i sve knjige. Radio aparat, na kojem je Takač pratio vijesti stranih radio stanica, vraćen mu je 1938. godine, a knjige – iako nisu bile komunističke već samo progresivne – nikad.¹⁵

Strogi policijski nadzor nad Đurom Takačem prestaje tek krajem velike svjetske krize, kada je zasigurno utvrđeno da mu je brat Tomo u Rusiji ubijen. To omogućuje Takaču ponovno primanje ilegalne štampe i letaka, koje dijeli pouzdanim ljudima u sredini u kojoj se kretao. Ovo aktiviranje Take promicalo je pažnji policije i stoga što je Đuro s rođakom Josipom Malecom kupio koncesiju za iskorištavanje ugljena u Podravskoj Sušbici, te je tako prešao u klasu poslodavaca, i policiji nije bilo moguće vjerovati da će jedan poslodavac raditi protiv svojih klasnih interesa revolucionirajući radnike i seljake.¹⁶ No bilo je upravo tako, ali je i novoj generaciji ludbreških komunista u godinama pred drugi svjetski rat trebalo dosta vremena dok su shvatili da se u Takaču krije stari komunist, iskusni revolucionar i borac i da ga narod ne naziva uzalud »crvenim carem«.

Kriomice, Takač, koji se pred drugi svjetski rat nalazio u dosta dobrim materijalnim prilikama, poslao je sekretaru Okružnog komiteta KPH Čakovec – Varaždin za Crvenu pomoć 500 dinara, te je ova pošiljka ostavila na dra Josipa Hrnčevića, koji je vršio tu funkciju, tako povoljan i dubok utisak da ju je unio i u svoje nedavno objavljene memoare. Redovno i relativno visoko novčano pomaganje Partije od Đure Takača spominje i Vlado Mađarić, koji je tada dolazio u Ludbreg po partijskim zadacima.¹⁷

Takač je u tom vremenu stekao u Rasinji veliko poštovanje. Vlasnik je ne samo rudnika već i električne centrale, koju je podigao 1939/1940. i od koje je bio elektrificiran veći dio Rasinje. Sudjeluje u osnivanju stočarske zadruge putem koje su seljaci mogli organizirano prodavati mnogo povoljnije stoku nego preko prekupaca. Ima i vršalicu kojom vrši žito u Rasinji i okolici. Drugim riječima, on radi na unapređenju Rasinje u vremenu kada plemićka obitelj Inkey propada i kada više ne može biti nosilac pojedinih privrednih akcija, jer se nije uspjela uklopiti u kapitalističku eru, a mračno i besperspektivno vrijeme pred drugi svjetski rat tražilo je veliko snalaženje i prepoznavanje tendencija koje su imale šanse za uspjeh.

Đuro Takač prati intenzivno svjetska zbivanja, a i ono što se zbiva u Kraljevini Jugoslaviji ored rat. Banovina Hrvatska dala je vlast i buržoaziji Hrvatske, ali nije riješila goruća socijalna i ekonomska pitanja, a režimski sindikat Hrvatski radnički savez vodi cjepačku i neklasnu politiku. Došavši do ove spoznaje Takač je zamolio preko Okružnog komiteta KPH Varaždin, da mu se u rudnik pošalje nekoliko članova Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, tj. sindikata koji je imao klasno obilježje, i bio tada u rukama komunista, sa za-

htjevom da se u rudniku organizira štrajk i tako povise zarade što bi onda morali prihvatiti i vlasnici sudjednih ugljenokopa. Budući da ovaj komunist nije uspio organizirati rudare protiv Takača, to Takač samo povisuje zaradu svojim rudarima za 10–15% i tako prisiljava i ostale vlasnike ugljenokopa na ovom području da učine to isto. Takač pomaže materijalno i rad čitaonice u Rasinji, te se pored službenih nabavljaju i napredne knjige i progresivna štampa.¹⁸

Okupacija zemlje došla je brzo i silovito, a prethodila joj je velika Mačekova hajka na komuniste, koji su u tom vremenu izgrađivali koncepciju obrane zemlje i uopće revolucije i silno ojačali svoj utjecaj na mase. Nakon formiranja tzv. NDH na nalog Ivaneka iz Ludbrega ustaške vlasti su zatvorile Đuru Takača već 20. travnja 1941, jedva deset dana nakon uspostave nove nazovi države. Budući da mu se nije moglo ništa dokazati, a rudari su otvoreno negodovali zbog Takačevog hapšenja, on je pušten ali mu je u rudnik postavljen ustaški povjerenik, koji je kontrolirao ne samo proizvodnju ugljena već i kretanje Đure Takača. Kada je shvatio, da je održavanje rudnika u pogonu identično pomaganju neprijatelja, Takač je krajem 1941. prodao ugljenokop po vrlo nepovoljnoj cijeni, te se ograničava na rad centrale i vršalice koja mu omogućava kontaktiranje s pouzdanim ljudima. Po dogovoru s Komunističkom partijom Đuro Takač je ostao na pozadinskom radu sve do jeseni 1943, a tada odlazi u partizane sa sve tri kćeri (Blankom, Vedom i Zdenkom) i suprugom.¹⁹

Međutim sve do Takačevog odlaska u partizane njegova je kuća predstavljala važnu bazu na liniji Kalnik–Ludbreg–Koprivnica. Uoči prvog oslobođenja Koprivnice 6/7. studenog 1943. ovdje su izrađivani planovi napada, a štab 32. i 17. slavonske divizije nalazio se također u Takačevom domu. Nije slučajnost da je u Rasinji po oslobođenju Koprivnice krajem 1943. formiran centar za obuku u koji je samo iz Zagorja došlo za dva mjeseca preko dvije tisuće boraca. U Rasinji se smjestio i Štab 2. operativne zone, koji je 19. siječnja 1944. u Rasinji preformiran u štab X korpusa. Takač uz pomoć naroda uspješno rješava probleme smještaja i prehrane partizana, potvrđujući u tom vremenu u punoj mjeri svoj epitet «crvenog cara» i savjetodavca i pomagača narodu u rješavanju određenih teškoća.

On je posredno doznavao i ustaške planove o akciji na kalnička sela tokom 1943, te je pravodobno narod sklonjen u šume i stradanja od bombardiranja su bila mnogo manja jer je poginulo manje ljudi, a jednako tako se narod sklanjao u zbjeg pred naletima neprijateljske vojske koja je palila kalnička sela i ubijala narod. Na Takačevu sugestiju započeli su partizani veoma rano s onesposobljavanjem podravsko-bilogorskih ugljenokopa, čime je neprijatelju oduzimana energija i otežavana industrijska proizvodnja.

U partizanima Takač obavlja razne odgovorne dužnosti. Član je izvršnog odbora Oblasnog NOO-a zagrebačkog područja, te radi u gospodarskoj komisiji koja je bila zadužena za organizaciju privrednog života na oslobođenom području, i koja je nakon Kongresa privrednih stručnjaka Hrvatske (Otočac, 15–17. XII 1943. i Čazma, 20–22. I 1944) imala detaljne upute za svoj rad. Kasnije Takač obavlja dužnost pročelnika Odjela za obrt i industriju.

I poslije oslobođenja zemlje vrši odgovorne dužnosti u ovom privrednom resoru. Posebnu pažnju posvećuje obnavljanju rada u rudnicima, te je do listopada 1945. upravitelj Glavne uprave sjevernohrvatskih rudnika u

Zagrebu, a onda upravitelj Rudarskog nabavnog zavoda. Napominjemo da bi Takačevu djelovanje tokom NOB-a, kao i u poslijeratnom periodu trebalo dalje istraživati na osnovi arhivske građe i prikupiti sjećanja ljudi na njegov rad. Zbog bolesti napušta rad u Komisiji državne kontrole i odlazi u mirovinu, ali umire već 16. prosinca 1953. od posljedica mukotrpnog života i rada.²⁰

3.

Tomo Takač. I mlađi brat Đure. Tomo, poznat u Sovjetskom Savezu pod imenom Sava Savić, bio je istaknuti komunist. Rođen je 26. kolovoza 1899. u Rasinji, i tu je završio pet razreda osnovne škole. Nakon toga izučava od 2. srpnja 1915. do 2. srpnja 1918. strojobravarski zanat na vlastelinstvu Gabrijele Inkey de Palin, a onda odlazi u Zagreb, te se prvo zapošljava kod strojobravar Aleksandra Perka, i kasnije kod jednog od prvih izvršenih đaka Obrtne škole Radoslava Modeca, koji je imao radionu na Vinogradskoj cesti. Od 27. lipnja 1920. do 27. prosinca 1921. služi kadrovski rok kod druge čete Prvog tehničkog bataljona u Brodu na Savi. Poslije izlaska iz vojske radi u Radionici samoborske željeznice u Zagrebu, odnosno nešto kasnije u Radionici Državnih željeznica na Glavnom kolodvoru.²¹ Radnici ove radionice osnovali su još u siječnju 1919. ilegalnu partijsku grupu, a između 20. i 24. travnja 1919. u Domu sindikata željezničara u Petrinjskoj ulici broj 42 osnovali su i prvu partijsku ćeliju u Zagrebu. Jedan od članova ove ćelije bio je Dragutin Saili, prvi poslijeratni predsjednik Gradskog narodnog odbora Zagreba. Saili je bio zavičajan u Novigradu Podravskom, te vjerojatno nije slučajnost da je grupa Podravaca na željeznici tako jako zastupana. Tu je radio Đuro Halabarec, ubijen od policije polovinom 1936. godine, Valent Sabol, rođen u Ivančecu kod Rasinje, i mnogi drugi komunisti čija imena nalazimo na policijskim kartonima u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, a koji su usli i u poznatu Bedekovićevu optužnicu protiv komunista, potvrdivši veliku angažiranost Podravaca u revolucionarnom radničkom pokretu Hrvatske do velike svjetske krize.²² U Radionici državnih željeznica radilo je u vrijeme Tominog zapošljavanja oko 600 radnika i šegrta. Radni uvjeti su bili izvandredno teški, pa o tome govori i rukovodilac Saveza radničke omladine Jugoslavije Janko Mišić na sastanku 13. rujna 1923. koji je sazvala zagrebačka Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju.²³ Tomo radi među skojevcima koji su u Radionici imali jednu od najjačih zagrebačkih organizacija, pa pod njihovim utjecajem, a svakako i pod utjecajem svog brata Đure, ubrzo postaje skojevac i komunist. Više uzastopnih hapšenja potvrđuje da se Tomo vrlo brzo uključio u ilegalni komunistički pokret Zagreba i da se stavio na čelo pojedinih akcija. Godina 1923. obiluje masovnim protestnim demonstracijama, pa članovi Partije, SKOJ-a, a i Nezavisne radničke partije grozničavo održavaju brojne ilegalne sastanke. Radi jednog takvog ilegalnog sastanka u podrumu gostionice u Prilazu Đure Deželića broj 61 (danas JNA) Tomo Takač obreo se prvi puta u zatvoru, da bi već Prvog maja uzeo živog učešća u organiziranju prvomajske proslave. Bijeli teror nastavlja se i 1924. godine. Ministarski savjet je 11. srpnja 1924. proglasio tzv. »malu Obznanu«, a sutradan je ministar unutrašnjih poslova dr Milan Srčić telegrafski naredio da se rasture sve komunističke organizacije ma pod kojim imenom radile. Zabrana zahvaća i Savez radničke omladine Ju-

Ne bacaj „Iskru“ nego ju daj dalje!

Izdati svakog
1. i 15. u mesecu.
Cijena Din 2.—
Preplata:
četiri god. . 12.—
polu god. . 24.—
na 1 godinu . 48.—
za izdatke na poštu
i dolar.
Preplatiti
za najmanje
3 mjeseca.

Gradimo čelije u
preduzećima. Jer
one su naše tvrde
u borbi.
Sklapajmo savez
sa seljcima, jer
oni su desna ruka
proletarijata u
borbi za oslobo-
đenje!

Glasilo Saveza Radničke Omladine Jugoslavije.

Godina 1.

Broj za prvu polovicu septembra 1924.

Broj 9

**Mladi radnici i seljaci razvijte crvene zastave za
Deseti Internacionalni Omladinski Dan!**

Radničkoj Omladini sviju zemalja.

goslavije, ali vodstvo zabranjene organizacije izdaje proglas s pozivom na borbu. Nastavila se i akcija prikupljanja Crvene pomoći, jer je upravo u vrijeme zabrane, tj. od 6. do 13. srpnja bio već ranije proklamiran proleterski tjedan, pa su se sredstva za žrtve reakcije nastavila prikupljati nesmanjenim tempom. Zbog toga su 16. srpnja uhapšeni Tomo Takač, Jakob Mondschein, Andrija Žaja, Đuro Takač i drugi. Tomo je osuđen na deset dana zatvora, a o toj presudi je obaviještena i Radionica državnih željeznica.

Policija je pažnju na kretanje Tome Takača obratila i radi toga što je Tomo bio upisan kao vlasnik novina Mladih radnika i seljaka **Iskre**, iz čijeg izdavanja je zapravo stajala Nezavisna radnička partija Jugoslavije, odnosno komunisti. Od ovog lista izašlo je svega devet brojeva, ali je njegov domet i odjek bio izvanredno velik, te je izvjestan broj listova stigao i do SAD-a.

List je zabranjen kada je uoči proslave Međunarodnog omladinskog dana 7. rujna 1924. odštampan članak »Radničkoj omladini sviju zemalja«, te su Tomo Takač kao vlasnik lista, i Tomo Beštak kao odgovorni urednik optuženi po Zakonu o zaštiti države. U optužbi ih se optužuje da se člankom »pozivaju radnici i seljaci da mijenjaju ustav i zemaljske zakone«, odnosno da je dat znak za dizanje revolucije u znak protesta zbog zabrane rada Nezavisne radničke partije Jugoslavije, onemogućavanja održavanja randičkih sastanaka koje sazivaju Nezavisni sindikati, i uopće ograničavanja slobode radnika i seljaka (slika 2.).²⁴ Tomo Takač je sudjelovao u gotovo svim omladinskim akcijama Zagreba koje su organizirali ili podržavali komunisti. Tako je učestvovao i na mitingu koji je omladina organizirala na Jelačićevom trgu (danas Trg Republike), te na izletu omladine u Sv. Simunu gdje se je seljačka omladina fotografirala zajedno s radničkom i studentskom sa srpom i čekićem u rukama.

Kada je nakon pola mjeseca zatvora Tomo Takač pušten na slobodu, našao se bez posla, jer su ga iz Radionice državnih željeznica otpustili. Tako je došao na listu »politički opasnih«, te se nigdje nije uspio zaposliti kao bravarski radnik, pa ga je vodstvo Komunističke partije početkom 1925. uputilo u Sovjetski savez.

O Tominom životu u Moskvi ne znamo mnogo, pa nam i tu predstoji zadatak da istražimo deset godina života Tome Takača. Znade se da je odmah po dolasku u SSSR postao član VKP(b)-a, te da je polazio do 1929. ili 1930. Komunistički univerzitet nacionalnih manjina zapada (KUNMZ), a zatim obavlja u Sovjetskom savezu razne funkcije.²⁵ Bilo je to teško vrijeme, ispunjeno burnim događajima u svijetu na političkom i ekonomskom planu, a svjetska ekonomska kriza pogodila je veoma oštro Jugoslaviju. To je vrijeme zaostrenih sukoba i među samim komunistima u Sovjetskom Savezu, te Staljinovog zaostrenog kursa koji dovodi do likvidacije najistaknutijih boljševičkih vođa. Izvanredno borben i sposoban da razluči prave vrijednosti od lažnih, Tomo Takač, odnosno Sava Savić, kako se zvao u Moskvi, zauzima antifrakcionaški stav u borbi protiv Ante Cilige i Stanka Dragića. Kada je Dragić objednio Takača da je u Jugoslaviji bio policijski konfident, Tomo je zatražio hitno preko Pariza od zagrebačke partijske organizacije karakteristiku svog političkog i skojevskog rada u Zagrebu. Karakteristika je za ondašnje prilike stigla dosta brzo i skinula je sa Save Savića svaku sumnju, ali su Staljinove čiste zahvatile i Savića, te je i on stradao oko 1935. među mnoštvom radničkih tribuna i komunisti iz čitavog svijeta koji su u Rusiji potražili zaštitu. Iza njega

ostala je u Sovjetskom savezu supruga (Ruskinja) i kćer Ljudmila, koje nikada nisu vidjele našu zemlju.²⁶

Jugoslavenska policija se bojala povratka ovog istaknutog revolucionera u zemlju. Banska uprava Savske banovine izdala je okružnicu da se Tomo ima odmah zatvoriti ako se pojavi u Jugoslaviji, a ostale povratnike iz Rusije, koji su joj dopali istrage, ispituje da li su vidjeli Tomu Takača u Moskvi.²⁷ Sve do Tomine smrti policija kontrolira sva pisma koja stižu Đuri Takaču u Rasinju. Da su braća ipak bila u vezi utvrđeno je prilikom Tominog traženja partijske karakteristike iz Zagreba, jer Đuro intervenira da se ona što prije izda. Policija je uspjela ipak tek u svibnju 1934. uhvatiti jedno Tomino pismo, koje je pisao bratu na samu Novu godinu, potpisano sa »tovarišč Savić S.S., Moskva, Ordjenka dom 17.« U ovom pismu Tomo javlja Đuri da je nezaposlenost u Rusiji likvidirana još 1930. godine, pa se na osnovi toga može zaključiti da je i Đuro pisao Tomi, te da se tužio na veliku nezaposlenost u Jugoslaviji. Na upit Odjeljenja za državnu zaštitu Banske uprave u Zagrebu u vezi s ovim pismom kotarski načelnik u Ludbregu odgovorio je, da su braća Takač iz Rasinje evidentirani kao komunisti, ali da se »Đuro smatra za opasnijeg i vještijeg agitatora«. Očito je, da se u tom sudu iskusni upravni činovnik nije prevario, jer je Đuro Takač doista pokazao izvanrednu snalažljivost u posebnim mirnodopskim i ratnim prilikama, i time zauzeo svoje mjesto u povijesti radničkog pokreta i revolucije Hrvatske.

4.

Đuro i Tomo Takač rođeni su u Rasinji kraj Koprivnice i pripadaju plejadi istaknutih revolucionara Hrvatske pa i Jugoslavije. Oni su proveli djetinjstvo u kraju gdje je riječ veleposjednika stoljećima bila vrhovni zakon, i gdje većina stanovništva zbog siromaštva nije imala ni pravo glasa. Stoga, čim su stasali za rad odlaze iz rodnog kraja, priključuju se radničkoj klasi i koriste njezina iskustva za nastavak borbe.

Đuro Takač bio je svakako veći. Ne samo u Evropi do odlaska u Ameriku, već i u Americi stiče znanje koje po povratku u Jugoslaviju uspješno primjenjuje u klasnoj borbi. Njegovo zalaganje na prikupljanju Crvene pomoći kao akt međunarodne solidarnosti proletarijata, i uopće rad kao člana zagrebačkog Mjesnog komiteta Partije vrijedan su doprinos radničkom pokretu. Bez svake je sumnje da Đuro djeluje i na političko formiranje brata Tome i na njegovo uključivanje u revolucionarni omladinski pokret a osobito u akciji povezivanja radničke i seljačke omladine.

Međutim, tu se putovi razilaze. Tomo odlazi 1925. u Sovjetski savez i tako doživljava – usprkos svoje ispravnosti i iskrene odanosti komunizmu – tragičnu sudbinu velikog broja onih koji su stradali u Staljinovim čistkama. Đuro Takač se pak vraća u rodni kraj i tu stvara materijalnu bazu za život, ali nikada ne zaboravlja da je jedan od prvih komunista u ovom kraju, i borac. Zbog njegovog poštenja i životnog iskustva stečenog u svijetu narod Rasinje, a osobito rudari, gledaju u njemu svog savjetodavca, pomagača i druga, pa je i tokom drugog svjetskog rata Đuro Takač zauzeo istaknuto mjesto i odgovornu dužnost u organima narodne vlasti koja se stvarala na oslobođenom području Hrvatske.

Iako postoji velika praznina u ovim kratkim biografijama, mislim da je vrijedilo iz tame zaborava izvući i ove podatke u želji da se ne zaboravi doprinos braće Takač revolucionarnom radničkom pokretu Hrvatske, te da tako ipak uđu u knjigu povijesti i zauzmu u njoj pripadajuće im mjesto.

1. Vlado Madarić, *Revolucionarne tradicije i razvoj modernog naprednog i revolucionarnog pokreta u bivšem kotaru Ludbreg do 1941. godine* – Zbornik radova *Ludbreg*, Ludbreg 1984, 290–294. Vlado Madarić bio je Ludbrežanin (umro 26. ožujka 1985), koji se rodnom kraju odužio angažiranjem na spomenutoj monografiji okupivši na njenju izradi najpoznatije znanstvene i kulturne radnike Hrvatske.
2. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: AIHRPH), ostavština B. Resimića (dalje: Resimić), sig. 132.
3. Ovaj rad je pregledala obitelj Đure Takača, te ga u mnogome nadopunila, te im na ovome mjestu mnogo zahvaljujem na ovoj suradnji.
4. Izgleda da su požar na brodu podmetnuli vlasnici, koji su se riješili istrošenog broda i naplatili veliku osigurninu.
5. Njegovi istomišljenici u Loraínu Ivan Ivošević, Franjo Rupčić i Anton Trop bili su ponovno uhapšeni već 6. VI 1917. i otpremljeni u grad Eleverdard (Elemingsburg). Takač ih je posjetio u tom zatvoru, ali se jedva izvukao od hapšenja odgovorivši na upit činovnika da li je registriran, da mu je iskaznica u drugom kaputu u stanu. Dok je referent tražio agenta koji će u Đurinom stanu provjeriti točnost navoda, Takač je nestao.
6. AIHRPH, zbirka XIX, kut. 6/82.
7. Bilo je to vrijeme velikih nemira u Hrvatskoj. Na općinskim izborima u ožujku 1920. izabrani odbornici Ludbrega i Rasinje odbili su položiti prisegu kralju, jer se nisu slagali s monarhističkim uređenjem i jer su željeli seljačku republiku (Arhiv Hrvatske, predsjedništvo Zemaljske vlade, 6–14/54–14202/1920.).
8. Crvena pomoć Jugoslavije osnovana je krajem 1923. kao legalna humanitarna organizacija pod rukovodstvom KPJ. Sa sredstvima Crvene pomoći zbrinjavale su se porodice komunista na robiji, plaćeni su pravni savjeti prilikom sudskih procesa, financirana je komunistička štampa i sl. Kao dan Muđunarodne crvene pomoći bio je proglašen 18. III – dan Pariške komunice (v. S. Koprivica–Oštrić, *O djelatnosti NRPJ u Zagrebu*. – *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Zagreb 1968, 200.; Vrlo velikog zalaganja Đure Takača na prikupljanju Crvene pomoći u Zagrebu sjeća se i tadanji skojevski instruktor Zlata Müller (*Dr Zlata Müller*, Anka Butorac, Zagreb 1982, 16).
9. Novosti, 9. IV 1925. i AIHRPH, policijski karton 35/5330. Na robiji se Takač upoznao s velikim brojem istaknutih komunista, te je to bilo proširenje njegovih saznanja o radu komunista u Jugoslaviji (Resimić, 147/2 – izvjava Takača o uhapšenim, osuđenim i prognanim drugovima).
10. AIHRPH, zbirka XIX, kut. 6/82.
11. Z. Müller, n.dj., 17.
12. Gotovo su nevjerojatni zapisi Branka Resimića, koji je poslije drugog svjetskog rata vodio s Takačom razgovor o tom spasavanju. Stoja se naime nalazila na trećem katu, te se bijeg mogao organizirati samo iskorištavanjem dozvole za posjetu. Na poziv zagrebačkih komunista brat Stoja učitelj Radoje, dolazi iz Crne Gore na Kongres učitelja koji se u to vrijeme održavao u Zagrebu, te dobiva od uprave kaznonice dozvolu za sastanak sa sestrom. Takač i Mavrak uspjeli su pribaviti ključeve od sporednih vratiju koja su vodila na željezničku prugu. Za vrijeme posjete Stoja i Radoje onesvješćuju stražara, izlaze iz kaznonice kroz sporedna vrata i prebacuju se preko željezničkog nasipa, gdje ih je čekao auto i odjeća za Stoju. U Zelengaju napuštaju auto, a Stoja je Takač sklonio u vinogradu kod vile Weisse, te se ovdje nalazila oko dva mjeseca, kada je otišla u SSSR, gdje joj se nalazio stric dr Vukašin Marković. Stoja se tamo udala za Protića, a po-
slije rata vratila se u Jugoslaviju, te je umrla 1947. u Beogradu. Kako bi se zavarala policija, poslana je u vrijeme dok se Stoja nalazila u vinogradima dopisnica koju je navodno potpisala Stoja u Beču, te je nakon toga policija obustavila dalju potragu (Resimić, sig. 132; Večer, 12. 16 i 17. VIII 1927).
13. Resimić, sig. 132.
14. Isto; M. Kolar–Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba od 1918–1931.*, Zagreb 1973, 106; Borba, 3. IX 1927. – Proglas.
15. Resimić, sig. 132.
16. Ova koncesija je ranije pripadala Crnkovićima (M. Kolar–Dimitrijević, *Prijeratno podravsko rudarstvo*. – *Podravski zbornik* 78, 55; *Ista*, privredne i socijalne prilike ludbreškog kotara u međuratnom razdoblju. – monografija *Ludbreg*, n.dj., 275.
17. J. Hrnčević, *Svjedočanstvo*, Zagreb 1984, 90. O Takaču i ovim priložima razgovarao je dr Hrnčević u rano proljeće 1944. jedne večeri blizu Šunja sa Karlom Mrazovićem Gapsšarom. Madarić spominje da su novac od Takača preuzimali i Stefica Madarić, Slavko Škafec i Svigir (V. Madarić, n.dj., 292).
18. Takačevo djelovanje kao komunista je u tom razdoblju izvršno prikriveno, pa i ovaj događaj, koji nisam mogla shvatiti samo na osnovi arhivske dokumentacije već uz pomoć objašnjenja obitelji pokazuje izvršnu adaptaciju Takača u uvjetima ilegalnog rada.
19. Odlazeći u partizane Takač je poklonio partizanima cijelu svoju imovinu: vršaliću, vagon pšenice, dvije tone zobi, šest tona nalazila, dva konja i kola, te je to sve otpremljeno u bazu na Kalnik. Također je kupio obveznice Zajma narodnog oslobođenja za milijun kuna, kojim se obnavljao privredni život na oslobođenim područjima. Poslije oslobođenja Takač je poklonio Mjesnom narodnom odboru Rasinja i električnu centralu s čitaćom zgradom železničara da se ona koristi za društvene potrebe sela. Kuću u kojoj je stanovao do odlaska u partizane srušili su ustaše bombama, te je našao samo ruševine.
20. Kakav ugled je imao Takač u Rasinji potvrđuje činjenica da se prva poslijeratna seljačka radna zadruga zvala njegovim imenom. Zadruga je na žalost rasformirana 1953., pa je i Takač pomalo zaboravljen, i danas o njemu živi još sjećanje kod starih ljudi i boraca.
21. AIHRPH, policijski karton 35/5330 i zbirka XIX, kut. 6/83.
22. Sali je od 1915. do 1918. radio u kopriivničkoj Tvornici vaga Josipa Vilima Kartisa (AIHRPH, ostavština D. Sallia). Dr Janko Beković bio je niz godina šef zagrebačke policije. Spomenuta optužnica čuva se također u Arhivu Instituta.
23. *Vojo Rajčević*, *Revolucionarni omladinski pokret na području Trinja*. – monografija *Zagrebačka općina Trnje u radničkom i komunističkom pokretu i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb 1981, 95 i d.
24. AIHRPH, zbirka Sudovi, 10/48.
25. Tomu spominje u svojim sjećanjima Barbara Debeljak, supruga Josipa Debeljaka, koji je stradao u Zagrebu 17. X. 1931. u sukobu s policijom (AIHRPH, ZB–MG–40/XV–15).
26. Poslije rata uspostavljena je pismena veza između Blanke Vilo-
vić, kćerke Đure Takača i Tomine kćerke, ali je ta veza prekinuta u vrijeme zaoštrenih odnosa naše zemlje sa Sovjetskim Savezom i više nije uspostavljena.
27. AIHRPH, policijski karton, 35/5330. Izjavu da su sreli Tomu Takača dali su u izvaji Risto Samardžić 12. VIII 1930. i Blaž Sekulić »Nečajev« u prvoj polovini studenog 1935. godine. »Nečajev« je od kraja 1928. do lipnja 1930. polazio sindikalni tečaj na jugoslavenskom sektoru KUNMZ-a; Jugoslaveni u SSSR-u, 1/9, 19, 20, 25, 59; Resimić, sig. 132.